

(૨) **ડીએલઆઈ-૨:** સમુદાયની આગેવાની હેઠળ વોટર સિક્યુરીટી પ્લાન તૈયાર કરવા.

આમ પ્રથમ પ્રક્રિયાના બે ભાગ પૂરા થતાં ગામનો વિકેન્દ્રીત ભૂગર્ભજળ વ્યવસ્થાપન પ્લાન તૈયાર થઈ જશે.

બીજી પ્રક્રિયાને પણ ત્રણ ભાગમાં વહેંચવામાં આવી છે :

(૧) **ડીએલઆઈ-૩:** વોટર સિક્યુરીટી પ્લાનમાં સમાવેશ કામગીરી માટે હયાત સ્કીમોનું કન્વર્ઝન કરવામાં આવશે.

(૨) **ડીએલઆઈ-૪:** પાણીના કાર્યક્ષમ ઉપયોગ માટેની પદ્ધતિઓ અપનાવવી.

(૩) **ડીએલઆઈ-૫:** ભૂગર્ભજળ સપાટીમાં વધારો અથવા ઘટાડાના દરમાં ઘટાડો કરવો.

આમ, બીજી પ્રક્રિયાના ત્રણ ભાગ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી ભૂગર્ભજળના સ્તરમાં ઘટાડો ઓછો થશે અને ભૂગર્ભજળની ગુણવત્તામાં સુધારો થશે.

યોજના હેઠળ સંભવિત કાર્યોની સૂચિ:

યોજના હેઠળ પાણીની માંગ (ડીમાંડ સાઈડ) અને પૂરવઠા (સપ્લાય સાઈડ)ના સંભવિત કાર્યોની સૂચિ નીચે મુજબ છે:

પાણીની માંગ (ડીમાંડ સાઈડ) ઘટાડવા માટેનાં પગલા:

- સૂક્ષ્મ સિંચાઈ (ટપક/કુવારા) પદ્ધતિ અપનાવવી.
- વપરાયેલ પાણીનો ફરીથી ઉપયોગ કરવો.
- ખેતીમાં સિંચાઈ માટે વહન થતા પાણી માટે ભૂગર્ભ પાઈપલાઈનનો ઉપયોગ કરવો.
- ખેતીમાં પાક વૈવિધ્યતા અપનાવવી.
- સિંચાઈમાં વપરાતા વિજ પુરવઠા માટે ફીડરને અલગ પાડવું.
- દબાણયુક્ત સિંચાઈ પદ્ધતિ અપનાવવી.

પાણીનો પુરવઠો (સપ્લાય સાઈડ) વધારવા માટેના પગલા:

- ચેકડેમ
- ડ્રેનેજ લાઈન ટ્રીટમેન્ટ
- અનુસ્રાવણ તળાવ
- કુવાઓનું રિચાર્જ
- કન્દુર બંડ
- નાના ડેમનું નિર્માણ
- ખેત તલાવડી
- ગલીપ્લગ

સંસ્થાઓ અને તેમની ભૂમિકા:

આ યોજના સરળતાથી કાર્યરત થાય તે માટે દેશથી જિલ્લા કક્ષા સુધી વિવિધ સંસ્થાકીય સમિતિઓની રચના કરવામાં આવી છે. આ તમામ સંસ્થાકીય એકમોની જવાબદારી પણ નિશ્ચીત કરવામાં આવી છે, જે આ મુજબ છે:

નેશનલ પ્રોગ્રામ મેનેજમેન્ટ યુનિટ (NPMU)	યોજનાના કેન્દ્રીય સંચાલન અને કાર્યક્રમના અમલીકરણનું સંકલન કરવું
થર્ડ પાર્ટી ગવર્નમેન્ટ વેરીફિકેશન એજન્સી (TPGVA)	યોજના હેઠળ ડીએલઆઈની ઉપલબ્ધીઓને માન્ય, મૂલ્યાંકન અને પ્રમાણિત કરવા. (DoWR દ્વારા નિયુક્ત એકમ)
પ્રોગ્રામ ઈમ્પ્લીમેન્ટેશન એજન્સી (PIA)	કાર્યક્રમના અમલ માટે સહભાગી રાજ્યમાં નોડલ એજન્સી અથવા રાજ્ય સરકાર દ્વારા અધિકૃત વિભાગ
સ્ટેટ પ્રોગ્રામ મેનેજમેન્ટ યુનિટ (SPMU)	પી.આઈ.એ. અંતર્ગત રોજ-બરોજના ધોરણે કાર્યક્રમના અમલીકરણનું નિરીક્ષણ અને સંચાલન
ડિસ્ટ્રીક્ટ પ્રોગ્રામ મેનેજમેન્ટ યુનિટ (DPMU)	નિષ્ણાતો અને ડીઆઈપી દ્વારા જિલ્લામાં કાર્યક્રમના અમલીકરણની પ્રક્રિયાને ટેકો આપવા માટે આ એકમની સ્થાપના કરવામાં આવી છે
ડિસ્ટ્રીક્ટ ઈમ્પ્લીમેન્ટેશન ભાગીદારો (DIPs)	યોજનાના વિવિધ પાસાઓને ગ્રામ પંચાયતને હેન્ડ હોલ્ડીંગ (પ્રત્યાર્પણ) પ્રક્રિયા બનાવશે

સંસ્થાગત વ્યવસ્થા:

(૧) એનપીએમયુ અને સ્ટેટ લેવલ ઈન્ટર ડિપાર્ટમેન્ટલ સ્ટીયરીંગ કમિટી પ્રોગ્રામની સ્થિતિ ઉપર દેખરેખ રાખશે. (૨) એસ.પી.એમ.યુ. ગ્રામ પંચાયતની પાણી સમિતીઓને ટેકનીકલ સપોર્ટ આપશે. (૩) એસ.પી.એમ.યુ અને ડી.પી.એમ.યુ. યોજનાના અમલીકરણમાં સહયોગ કરશે. જ્યારે એન.પી.એમ.યુ. યોજનાનું સુપરવીઝન કરશે તથા એસ.પી.એમ.યુ. આ યોજના બાબતે સ્ટેટ લેવલ સ્ટીયરીંગ કમિટી અને એન.પી.એમ.યુ.ને યોજનાનો અહેવાલ આપશે. (૪) સેન્ટ્રલ ગ્રાઉન્ડ વોટર બોર્ડ રાજ્યને ટેકનીકલ સપોર્ટની સુવિધા ઉપલબ્ધ કરશે અને સંસ્થાઓ ગ્રામ પંચાયતને સપોર્ટ કરશે. (૫) ગામની સમિતીઓ દ્વારા અમલીકરણ અને વ્યવસ્થાપનની કામગીરી કરવામાં આવશે અને બધી ગ્રામ પંચાયત જિલ્લા / રાજ્યને અહેવાલ આપશે. (૬) કેન્દ્ર સરકાર અને વર્લ્ડ બેંક અટલ ભૂજલ યોજનાને આર્થિક સહાય આપશે.

વધુ માહિતી માટે સંપર્ક કરો:
સ્ટેટ પ્રોગ્રામ મેનેજમેન્ટ યુનિટ
અટલ ભૂજલ યોજના (અટલ જલ) અને ગુ.જ.સં.વિ.નિ.લિ.
 ગાંધીનગર, ગુજરાત.
 ટે.: ૦૭૯-૨૩૨-૫૨૦૫૮ ટોલ ફ્રી નં.: ૧૮૦૦ ૧૧૦ ૧૨૧

અટલ ભૂજલ યોજના

- ગ્રામ પંચાયત માહિતી એકત્રીકરણ
- જળ સુરક્ષા આયોજન
- સામાજિક વ્યવસ્થાપન
- પર્યાવરણીય અને સામાજિક સલામતીના સાધનો

અટલ ભૂજલ યોજના

યોજનાનો ઉદ્દેશ:

સમુદાયની આગેવાની હેઠળ ટકાઉ ભૂગર્ભજળ વ્યવસ્થાપન પદ્ધતિઓ દ્વારા ભારતવર્ષના ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, મધ્યપ્રદેશ, ઉત્તરપ્રદેશ, હરિયાણા, રાજસ્થાન અને કર્ણાટક રાજ્યના પાણીની અછતવાળા વિસ્તારોમાં ભૂગર્ભજળ સંશાધનોના સંચાલનમાં સુધારો કરી ભૂગર્ભજળનું વ્યવસ્થાપન કરવું.

અટલ ભૂજલ યોજના:

અટલ ભૂજલ યોજના, ભારત દેશની પ્રોગ્રામ ફોર રીઝલ્ટ સાથેની સૌથી મહત્વાકાંક્ષી યોજના છે. જે કે, ભૂગર્ભજળ ના વ્યવસ્થાપન માટે દેશ અને વિશ્વની આ પહેલી યોજના હશે, જેમાં પ્રથમ વખત ભૂગર્ભજળનું જ્ઞાન, અમલીકરણ, સમુદાયની ભાગીદારી તથા પાણીની માંગ અને પૂરવઠા વગેરે પાસાઓ એક સાથે વિચારવામાં આવ્યા છે. તો ચાલો, આ યોજનાના વિવિધ પાસાઓ વિશે ઉંડાણપૂર્વક સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ.

સૌ પ્રથમ આ યોજનાના સંદર્ભમાં એ જોઈએ કે, આપણે ભૂગર્ભજળને શા માટે વધારે મહત્ત્વ આપવું જોઈએ?

સંદર્ભ:

(૧) ભૂગર્ભજળ ખોરાક અને કૃષિ ઉત્પાદન વધારવામાં, પીવાનું શુદ્ધ પાણી પૂરું પાડવામાં અને ભારતમાં ઔદ્યોગિક વિકાસની સુવિધામાં મહત્ત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી છે. (૨) ભૂગર્ભજળ દેશના આશરે ૮૫% ગ્રામીણ અને ૫૦% શહેરી વિસ્તારમાં પીવાના પાણીની જરૂરિયાત પૂરી પાડે છે અને આ ઉપરાંત કુલ પિયત વિસ્તારના આશરે ૬૫% વિસ્તારની જરૂરિયાત સંતોષે છે. (૩) સઘન અને અનિયમીત ભૂગર્ભજળના પંખીંગના કારણે ઘણા વિસ્તારોમાં ભૂગર્ભજળના સ્તરમાં ઝડપથી અને વ્યાપક ઘટાડો થયો છે. આ ઘટાડો જળવાયુ પરિવર્તન, વરસાદની અનિયમીતતા અને ભૂગર્ભજળના શોષણથી પ્રભાવિત છે.

ઉપરોક્ત તમામ સંદર્ભને ધ્યાનમાં લેતા, અટલ ભૂજલ યોજનાનો ઉદ્દેશ એ ટકાઉ ભૂગર્ભજળ વ્યવસ્થાપન પદ્ધતિઓ અને સમુદાયના નેતૃત્વ દ્વારા ગુજરાત, હરિયાણા, કર્ણાટક, મધ્યપ્રદેશ, મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન અને ઉત્તરપ્રદેશના પાણીની અછતવાળા વિસ્તારોમાં ભૂગર્ભજળ સંશાધનોને ટકાઉ અને મજબૂત બનાવવાનો છે.

યોજનાની મુખ્ય લાક્ષણિકતાઓ:

(૧) આ યોજના હેઠળ પાણીના તાણથી પ્રભાવિત વિસ્તારોની

ઓળખ કરવામાં આવી છે. (૨) આ યોજનાનું કેન્દ્ર અને રાજ્યમાં ચાલતા કાર્યક્રમો સાથે કન્વર્જન કરવામાં આવ્યું છે. (૩) ભૂગર્ભજળ પ્રત્યે માનવ વલણમાં પરિવર્તન લાવવા પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. (૪) ભૂગર્ભજળના ટકાઉ સંચાલનમાં સમુદાયના નેતૃત્વને મહત્ત્વ આપવામાં આવ્યું છે. (૫) પાણીની માંગ અને પૂરવઠાના સંભવિત કાર્યોની સૂચિ તૈયાર કરવામાં આવી છે. (૬) આ યોજનાનું બજેટ રૂ. ૬૦૦૦ કરોડ છે, જેમાં વિશ્વ બેંક ૫૦% ફાળો આપશે. (ભવિષ્યમાં કેન્દ્ર સરકાર વર્લ્ડ બેંકને એ રૂપિયાની ચૂકવણી કરશે). ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન, મધ્યપ્રદેશ, ઉત્તરપ્રદેશ, કર્ણાટક અને હરિયાણા - આ ૭ રાજ્યોના ૭૮ જિલ્લાની ૮૩૫૦ ગ્રામ પંચાયતોમાં આ યોજના અમલમાં મૂકવામાં આવશે. (૭) આ યોજના ગુજરાત રાજ્યના ગાંધીનગર, સાબરકાંઠા, મહેસાણા, બનાસકાંઠા, પાટણ અને કચ્છ જિલ્લાઓના ૩૬ તાલુકાઓના ૨૨૨ ગામડાઓમાં અમલમાં મૂકવામાં આવેલ છે. (૮) આ યોજના ૫ વર્ષના સમયગાળા સુધી ચાલશે (૨૦૨૦-૨૦૨૫).

યોજનાના ઘટકો:

યોજનાના બે મહત્ત્વપૂર્ણ ઘટકો છે : (૧) સંસ્થાકીય સશક્તિકરણ અને ક્ષમતા નિર્માણ અને (૨) પ્રોત્સાહન.

(૧) સંસ્થાકીય સશક્તિકરણ અને ક્ષમતા નિર્માણ: આ ઘટક હેઠળ, ભૂગર્ભજળ વ્યવસ્થાપનને મજબૂત બનાવવા જનસમુદાયને તાલીમ આપવામાં આવશે અને ક્ષમતા નિર્માણ દ્વારા સંસ્થાઓને મજબૂત બનાવવામાં આવશે.

(૨) પ્રોત્સાહન: ભૂગર્ભજળ સંશાધનોનું લાંબા ગાળાનું ટકાઉપણું સુનિશ્ચીત કરવાના હેતુસર કરવામાં આવેલી વિવિધ શ્રેષ્ઠ ક્રિયાઓ અથવા તો લેવામાં આવેલા અસરકારક પગલાં માટે રાજ્યોની ઓળખ કરી તેમને પુરસ્કાર / પ્રોત્સાહન આપવામાં આવશે.

સહભાગી ભૂગર્ભ જળ વ્યવસ્થાપન કમિટી
ગામ: મોટી રાયણ, તા. માંડવી, જિ. કચ્છ

યોજના હેઠળ આવતા પડકાર:

આ યોજનાને સફળતાપૂર્વક અમલમાં લાવવા માટે, કેટલાક પડકારોને સ્વીકારવાની એક પદ્ધતિ અપનાવવામાં આવશે, જે નીચે મુજબ છે:

(૧) ભૂગર્ભજળ વ્યવસ્થાપન માટે સૌથી યોગ્ય સાઈટ્સ પસંદ કરેલી હોવી જોઈએ. (૨) યોજના માટે નિમાયેલા હોદ્દેદારોની કામગીરી માટે પ્રતિબદ્ધતા હોવી જોઈએ. (૩) પ્રોત્સાહન માટે ભૂગર્ભજળ વ્યવસ્થાપન માટે નવા વિચારો અને નવી ટેકનીક હોવી જોઈએ. (૪) યોજનાનો પ્રારંભિક અમલ સફળતાપૂર્વક થવો જોઈએ. (૫) યોજનામાં પારદર્શિતા અને જવાબદારી હોવી જોઈએ. (૬) યોજનામાં તંદુરસ્ત સ્પર્ધાત્મક વાતાવરણને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ.

હકીકતમાં, આ યોજનાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ પસંદ કરેલા રાજ્યોના પાણીની અછતવાળા વિસ્તારોમાં ભૂગર્ભજળ સંશાધનોના સંચાલનમાં સુધારો લાવવાનો છે.

યોજનાના ઘટકો અને બજેટ:

આ યોજનામાં ગુજરાત માટે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નીચે પ્રમાણે બજેટ ફાળવવાનું આયોજન છે:

ક્રમ	ઘટકનું નામ	રૂ. કરોડમાં
૧.	ઈન્વેસ્ટમેન્ટ	૨૦૨.૧૨
૨.	ઈન્વેસ્ટમેન્ટ	૫૩૯.૧૧
કુલ બજેટ ફાળવણી		૭૪૧.૨૩

યોજનાના બજેટ વિતરણના સંકેત (ડીએલઆઈ):

યોજના હેઠળ પસંદ થયેલા રાજ્યોમાં ભૂગર્ભજળ સંશાધનોના સંચાલનમાં સુધારો લાવવા અને તેને ટકાઉ બનાવવા માટે તે બે પ્રક્રિયાઓમાં વહેંચાયેલું છે : (૧) સંસ્થાકીય માળખા અને અસરકારક ભૂગર્ભજળના ડેટાની દેખરેખ અને (૨) સંભવિત કાર્યો-ક્રિયાસૂચિઓનું વધુ સાઈ આયોજન અને અમલીકરણ.

પ્રથમ પ્રક્રિયા સંસ્થાકીય કાર્યને ટકાઉ બનાવવાની છે, જ્યારે બીજી પ્રક્રિયા ગ્રામ્ય કક્ષાના ભૂગર્ભજળ વ્યવસ્થાપન માટે નિર્ધારિત કાર્યોની આયોજન પદ્ધતિને ટકાઉ બનાવવાની છે.

પ્રથમ પ્રક્રિયાને પણ બે ભાગમાં વહેંચવામાં આવી છે :

(૧) ડીએલઆઈ-૧: ભૂગર્ભજળના ડેટા, માહિતી અને અહેવાલો જાહેર કરવા.